

СЛАВЯНСКИ ПАРАЛЕЛИ. ЛЕМКОВСКИ РУСИНСКИ И ЮГОРУСИНСКИ¹ ЕЗИК

Ирена Богочова, Остравски университет

Ирена Богочова. Славянские параллели. Лемковский и южнорусинский языки

В статъе равниваются два языка и одновременно два теоретических (социолингвистических) труда, посвященные данным языкам, в частности Jihoslovanšti Rusíni, jejich kultura a jazyk (автор: Sven R. Gustavsson, Praha 2006) и Lemkowie. W kręgu badań nad mniejszościami etnolingwistycznymi w Europie (автор: Małgorzata Misiak, Wrocław 2006). В данной статье сосредотачивается внимание на положении (статусе) вышеупомянутых языков; на описании двух народов, которые разговаривают на обоих русинских языках; на описании языковой среды, в которой данные народы живут и на названиях (лингвонимах), употребляемых в специальной литературе по отношению к данным языкам.

Ключевые слова: лемковский язык, южнорусинский язык, Густавсон, Мишак

Irena Bogoczová. Slavic Parallels. Lemko and Yugoslavo-Rusyn (Yugoslavo-Ruthenian) Languages

In the article two languages are compared, as well as two theoretical (sociolinguistic) works on them, namely: Jihoslovanšti Rusíni, jejich kultura a jazyk by Sven R. Gustavsson (Praha 2006) and Lemkowie. W kręgu badań nad mniejszościami etnolingwistycznymi w Europie by Małgorzata Misiak (Wrocław 2006). The article concentrates on the status of the two mentioned-above languages; the description of the two ethnicities that speak the languages; the description of linguistic environment the two ethnicities live in and, last but not least, on the denominations (linguonyms) used in technical literature in connection with the two languages.

Key words: Lemko language, Yugoslavo-Rusyn (Yugoslavo-Ruthenian) language, Gustavsson, Misiak

¹ Русинският език е източнославянски език, говорен от русините – неколяма етническа общност, разпространена предимно на територията на Западна Украйна, Югоизточна Полша, Източна Словакия, Северозападна Сърбия и Източна Хърватия. Говори се и от някои емигранти в САЩ, Канада, Австралия. Самите русини наричат езика си „руски език“, а руския – „росийски“ или „велкоруски“ (А. Е. Супрун. *Введение в славянскую филологию*. Минск, 1989: 137). Съществуват три литературни (кодифицирани) варианта на русинския език: **прешовски русински** (разпространен в региона на Прешов, Словакия, а също в някои емигрантски общности, предимно в САЩ), **лемковски** (в Прикарпатските райони на Украйна, Полша и Словакия) (тези две групи се обединяват също и под названието **карпатски русински**) и **панонски (югославо-) русински** (в Северозападна Сърбия и Източна Хърватия, един от официалните езици на сръбската автономна област Войводина). Заради силното влияние на западнославянските езици върху панонския русински и заради многобройните заемки в него от немски и унгарски някои изследователи са склонни да го отнасят към западнославянската подгрупа. В чешката научна терминология се използва терминът *jugorusinština* (югорусински). – Б. ред.

Както става ясно от самото заглавие, тази статия има за цел да направи както съпоставка, така и разграничение между споменатите езици, а същевременно и да представи оценката за тях в специализираната литература.

Мои основни „помощници“ ще бъдат два езиковедски труда на двама автори: *Южнославянските русини, тяхната култура и език* (*Jihoslovanští Rusíni, jejich kultura a jazyk*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2006) на шведския професор от Упсала Свен Р. Густавсон, излязла на чешки в превод на Вера Ленделова и с увод на Иржи Марван в университетската поредица „Acta Slavica et Balcanica“ на Карловия университет в Прага, и докторската дисертация за лемковския език² на полската лингвистка Малгожата Мишак³ от Университета във Вроцлав *Lemkowie. W kręgu badań nad mniejszościami etnolingwistycznymi w Europie*.

Кое е общото или близкото между двата труда?

Първо, това е предметът на изследване – русинският език (по-точно русинските езици). Второ, годината на издаване – 2006. Трето, сериозният подход към феномена малцинствен език, респективно книжовен микро-език, както и към неговите ползватели. Четвърто, **еколингвистичният** подход към езика.

Двете изследвания се стремят да определят езика по територия и произход, да очертаят неговия развой, да дефинират неговото състояние (социален и политически статут в общността на мнозинството), да покажат основните му структурни знакове (да ги характеризират като конкретен знаков тип), да дадат информация за населението, което използва този език, да прецизират терминологията и по-конкретно понятията *етноним* и *лингвоним*, да разграничат значенията на термините *идиом*, *стилова/функционална вариативност*, *етнолект*, *нациолект*.

Каква е връзката на еколингвистиката с всичко това? Не са ли достатъчни всички тези *мета-*, *социо-*, *психо-*, *полит-* и какви ли не още лингвистики?

И са достатъчни, и не са. Това, с което основно се занимава еколингвистиката, някак си се губи или слабо се откроява в предмета на останалите дисциплини. Така например граматичната и семантичната структура на езиците не решава тяхното бъдеще (Мишак 2006: 33), иначе казано, дори и най-добрата дескрипция, металингвистичното описание, не може да гарантира бъдещето на един език. Езикът не е само средство за комуникация в обществото, така както го разглежда социолингвистиката, нито пък изследванията на зависимостта между език и мислене, между език и етническа/национална идентификация на носителите му, респективно на обществения им престиж, дават отговор на всички въпроси.

Какво подхожда на еколингвистиката като изследователски обект? Какви проблеми всъщност разглежда тя?

На първо място това е потребността на дадена общност (социална група)

² Lemkowie. W kręgu badań nad mniejszościami etnolingwistycznymi w Europie. Wrocław: In Acta Universitatis Wratislaviensis, 2006.

³ Бих искала да благодаря на авторката за лично поднесената от нея информация, която не съдържа в нейния труд. – Б. а. И.Б.

да се отграничи от заобикалящата езикова среда и да намери своето място в по-широката лингвистична екосистема на съседните езици (на мнозинството) и в екосистемата на обществото, което ги използва. Според специализираната литература самият термин *екология*, който произлиза от гр. *oikos* – *живеене* и *logos* – *дума*, е използван за пръв път от немския зоолог Ернст Хекел (през 1866 г.) за означаване на отношенията между живите организми и средата, в която живеят; появява се обаче и в езикознанието в труда на поляка Л. Заводовски *Лингвистична теория на езика* (*Lingwistyczna teoria języka*, 1966), а скоро след това и в *Екология на езика* (*Ecology of Language*, 1972) на американеца Ейнар Хауген. И с оглед на факта, че носителите на езика са също живи организми – хора, еколингвистиката изследва отношението между езика и средата, в която той се използва.

Какви въпроси по-конкретно си поставя еколингвистиката?

1) Какво е положението (от правна гледна точка) на езика сред останалите езици и какво е отношението му към тях. Каква е степента/шансът на езика да се конкурира с останалите езици. Какво е мястото на дадения език в контекста на световните езици, каква е коекзистенцията (симбиозата) му с останалите езици;

2) За какъв тип език става въпрос с оглед на езиковия ареал (териториално компактен, разпръснат, разчленен, островен/изолиран, роден, чужд...) и езиковата общност (автохтонна/алохтонна, малцинствена/мнозинствена, номадна, диаспорна; други фактори са: възраст, пол, образование, икономическа ситуация, престиж на общността, многобройност...);

3) Как се използва даденият език в отделните области на комуникация (напр. всекидневна, училищна, фирмена, религиозна, масмедийна/публицистична, артистична, включваща работни отношения, търговия и услуги, литературна, научна, административна/комунална, съдебна, дипломатическа...);

4) Под какви форми се проявява езикът (писмена, устна);

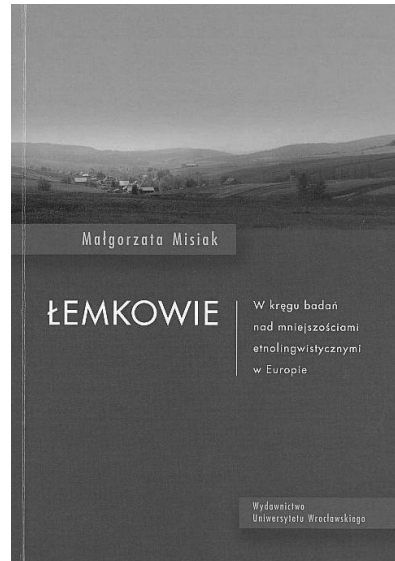
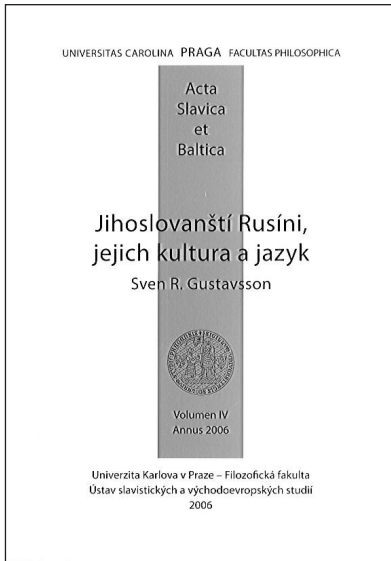
5) Каква е степента на неговата стандартизация, доколко е напреднал този процес (срв. англ. терминология: *nature standard*, *small-group s.*; *archaic s.*, *young s.*, *unstandardized alphabetized language*, *preliterate languages*);

6) Каква е подкрепата на езика от страна на съответните институции, какъв е престижът му, какви грижи се полагат за него, каква е езиковата политика на държавата (дали е официален за страната, равноправен, регионален, официално изучаван, официално административен, политически подкрепян от обществото; неофициален, неподкрепян, но приеман/толеран; нетолериран, ограничен само в гетата...);

7) Какво е вътрешното членение на езика на диалекти, социолекти, какво е историческото му развитие;

8) Как посредством езика се предава информация, изграждат се културни ценности и се постига образователен ценз (дали езикът има например собствена научна терминология).

Както споменахме, изследванията на С. Густавсон и М. Мишак са тясно свързани с еколингвистичната проблематика. Кое все пак е различното между тях?

Със сигурност това е обемът – в първия случай, при Густавсон става дума за сравнително кратка работа, в рамките на 80 страници малък формат, в която по-голямата част представлява преглед на езиковата система на югорусинския и цитирани примерни текстове. Вторият труд, този на Мишак, се състои от около 150 страници плюс текстови приложения и фотографски илюстрации.

Другата разлика е актуалността на изследователския материал – шведският оригинал на първия труд е отпреди около 40 години, което се усеща донякъде, въпреки че актуалните уводни думи на И. Марван в голяма степен успяват да го „съхранят“ във времето. От друга страна, полската авторка дава по-нови сведения, още повече, че самата тя има лемковски корени и владее лемковския език най-малкото на пасивно ниво.

Следващата разлика е, че в трудовете се изказват различни становища по отношение на генетичната принадлежност на двата русински езика. Докато И. Марван в увода на книгата за югославо-русинския препоръчва този език да се причислява към групата на западнославянските езици, то полската авторка определя и двата езика като източнославянски.

Що се отнася до етносите, представени в изследванията, трябва да се спомене, че както лемките в Полша, така и русините във Войводина живеят на територията на чужда държава, въпреки че първите са всъщност автохтонно население. Югорусините са се заселили във Войводина (северната част на Сърбия) още през първата половина на XVIII век и до днес живеят главно там, но също така и от хърватската страна на границата (в Славония) и в Босна. Произхождат от Земплин и Шариш в Източна Словакия (по-големите градове там са Михловце и Прешов). Двата етноса сформират т. нар. малцинство и освен землището, което обитават, нямат собствена държава. От религиозна гледна точка русините са униати (литургичен език е

църковнославянският, обредите са според православния канон, но признават върховенството на папата), пишат по традиция на кирилица (въпреки че русините във Войводина отстъпват от нея). Броят на говорещите двата езика постоянно варира – във Войводина са около 15 000, в Полша според официалната полска статистика са около 6 000, но в някои източници се посочват дори десет пъти по-големи числа.

Езикът на югорусините е наричан още руснячки, бачвански, бачванско-сремски, войводински или панонски русински или – от самите русини – руски език или руска бешеда (за разлика от понятието великоруски, русийски език), някъде бачван(ь)ско-руски език, бачско-русински език.

Лингвонимът *лемковски език*, или *карпатски русински*, *русинска бисіда*, *лемківській язык*, произлиза от наименованието на неговите ползватели, т.е. от етнонима *лемки*, който най-вероятно е прозвище, базирано на отличителна разлика между тях и словациите. Това е думата (наречието) „len“ (бълг. *само, единствено*), което при лемките звучи като „lem“. За тях се споменава в (западно)славянската специализирана литература още през първата половина на XIX век, тяхна прародина е югоизточната част на Полша, на границата със Словакия (най-известният център в Полша е Ждиня (пол. *Żdźnia*), въпреки че в рамките на преселването след Втората световна война част от лемките са се оказали в Западна Полша, в Силезия. И макар лемковският език да е кодифициран (срв. *Gramatyka języka łemkowskiego* от Мирослава Хомяк и Хенрик Фонтански, 2000), част от лемковския етнос все още смята езика си за диалект (за разлика от книжовния украински). Този език не е бил правно признат, както е в случая с т. нар. *прешовски русински* в Словакия, който се е „еманципирал“ на базата на политическо-правния акт от януари 1995 г. в Братислава, а от януари 2005 г. е признат за език на самостоятелно етническо малцинство в Полша. Ще добавим, че от 1974 г. панонският русински е един от петте официални административни езика във Войводина – заедно със сръбския, унгарския, румънския и словашкия.

Така накратко изглеждат лемките и югорусините – два малки славянски етноса, живеещи в постоянна конфронтация с националните мнозинства. Такива са лемковският русински и югославо-русинският – два близки езика, но в различни части на Европа. Времето ще покаже колко дълго ще се задържат на европейската езикова карта...

Превод от чешки: **Момчил Карагъзов**

Редактори на превода: **Диана Иванова, Борислав Борисов**